

Сливенко А.О. здобувачка спеціальності 051 Економіка
Науковий керівник: Смесова В.Л., д.е.н., професор, професор кафедри економічної
теорії та міжнародних економічних відносин
(Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна)

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ “ФЕОДАЛІЗМ” У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА ФРАНЦІЇ В ПЕРІОД ФРАНЦУЗЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1789 Р.

Формаційний підхід, що ґрунтується на виробничих та соціально-економічних теоріях, активно використовується для характеристики господарства Франції напередодні революції. [2] Старий порядок, що панував у цій країні до 1789 року, пов'язують з розвитком феодалізму, а революція вбачається як боротьба з ним і поява капіталізму. У багатьох працях вчених домінує саме такий підхід навіть зараз, коли українська наука намагається позбавитися радянського спадку і формує власну історіографію, спроби знайти дослідження вітчизняних науковців з цієї теми, які б не повторювали марксистську доктрину, не мають успіху. Для того, щоб з'ясувати, чи відповідають французькі виробничі відносини кінця XVIII ст. визначенню “феодалізм”, треба зрозуміти, як цей термін трактується у західній науці і чи є у ній якісь принципи відмінності від радянської історіографії.

Французький історик Марк Блок у своїй праці “Феодальне суспільство” виявив, що поняття “феодалізм” у Західній Європі використовувався по-різному. Під ним розуміють різні явища, наприклад, наявність влади над людьми або брутальний характер влади. «Європейський феодалізм постає перед нами як результат катастрофічного розпаду давніших суспільств. Він передбачає глибоке уповільнення ритму життя, опертого на людські взаємини, зниження грошового обігу до межі, що внеможливило існування системи грошової оплати, ментальність, прив'язану до відчутного та близького. Коли ці умови почали змінюватися, час феодального суспільства почав відходити” [3]. “Підлеглість селянина; замість заробітної платні, загалом неможливої, широке застосування служби, оплачуваної орендним наділом, який і був у точному розумінні, феодем; верховенство класу професійних воїнів; зв'язки покори та протекції, які прив'язували людину до людини і в цьому класі воїнів набували особливо чистої форми васальної залежності; подрібнення влади – головна причина безладу; але всередині всього цього виживання й інших способів гуртуватися, збереження зв'язків кривної спорідненості та держави, причому цій останній судилося, протягом другої феодальної ери, набути нової снаги” [3]. Феодалізм, за словами Блока, тривав до XVIII ст., але мав своє продовження, проте вже у формі сеньйоріального режиму. Отже, розглядається в першу чергу його соціальний характер, а з економічних аспектів виокремлюється натуральний характер господарства. Франсуа Гізо у своїх працях називає такі обов'язкові складові феодалізму як: умовність поземельних відносин, дроблення верховної влади та мережу васальних договорів, які і пов'язують між собою децентралізовану владу.

Марксизм, який став основою радянської школи, наголошував на економічному характері феодалізму, визначаючи його ознаки як “наявність великої феодальної власності та господарства селянина-виробника, на яких ґрунтується феодальний спосіб виробництва, для якого характерна експлуатація селян за допомогою позаконотомічного примусу” [5]. Приватне землеволодіння замінило умовне, хоча саме останнє було одним із ключових для західних істориків. Радянська наука ототожнювала поняття кріпацтва і феодалізму, хоча для марксизму було достатньо особистої несвободи у будь якій мірі, не обов'язково юридичного закріплення. Тобто умовний характер феодалізму прирівнювався до правового централізованого характеру кріпацтва та навмисно

ігноруються інші погляди і характеристики. Ближче до “відлиги” 60-х рр. історики намагалися відійти від цієї доктрини. Отже, сам по собі термін “феодалізм” проблемний в силу того, що марксизм використав його у своїй формаційній теорії, надаючи йому свого значення. Феодалізм вже був чужий для Російської імперії, де багато років панувало кріпацтво, тому, щоб марксизм “прижився”, їх і прирівняли.

Французькій революції 1789 р. радянські історики приділяли особливу увагу, наголошуючи, що буржуазія таким чином прибрала залишки феодалізму і відкрила шлях для капіталізму. Проте багато істориків-ревізіоністів вважають, що економічних причин, які б вимагали революції, не було. На користь цього можна привести і такі їх погляди: “Навіть в областях з архаїчною структурою господарства питома вага сеньйоріальних повинностей в доходах сеньйорів-землевласників рідко перевищувала 40 %” [1]. Хоча сеньйоріальні відносини і були скасовані саме революцією, економіка Франції вже розвинулася і ускладнилася до того моменту так, що вони не відігравали визначальної ролі. До того ж представники школи “Анналів”, яка зробила внесок у дослідження терміну “феодалізм”, вважали, що феодалізму у дореволюційній Франції згідно вище згаданих характеристик не було. Вчений Роланд Муньє вважав, що буржуазія вже мала владу і їй такі радикальні зміни були не потрібні, а до того ж тоді ще соціальна структура не базувалася на економічному розподіленні [1]. Це доводить також і те, що в багатьох селах революція не була підтримана, хоча їхні економічні інтереси вона мала задовільнити: “Основна спонукальна причина повстання (села проти республіки) – релігійна, а не соціальна, або просто політична”.

Досить суперечливо поряд із заявами марксистів звучить цитата і історика Альфреда Коббена: “Замість прискорення нової капіталістичної економіки революція затримала її” [4]. Дійсно, Французька революція нанесла великої шкоди торгівлі і виробництву, адже інфраструктура руйнувалася, людський ресурс був зайнятий справами республіки, Європа не просто відмовлялася від французького ринку, а ще і почала затяжну війну з Францією, роблячи її зовсім непривабливою для будь яких інвестицій. Також варто згадати і громадянські війни, і рівень недовіри в суспільстві, яке тоді намагалося просто вижити, а не виробляти і споживати. Також багато підприємств переслідували через звинувачення у спекуляції. Це були зовсім не підходящі умови для появи або розвитку капіталізму. Ще історик Джон Тейлор заперечує наявність осіб, які підтримували саме капіталізм серед тих, хто активно брав участь в органах управління революції, що і доводить це [4].

Отже, тема Французької революції потребує більш глибоких досліджень, особливо, в українській науці, представники якої, незважаючи на погляди західних істориків, все одно звертаються до витоків радянської історіографії, яка слідувала доктрині, що французька революція була здійснена в ідеологічних і політичних цілях.

Список використаних джерел:

1. Боровська, І. Проблематика французької революції XVIII століття в новітній історіографії. Тернопіль, 2013. С. 205–209.
2. Зашкільняк Л.О. Формаційна теорія [Електронний ресурс] / Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Formatsijna_teoriia
3. Марк Блок. Феодалізм і суспільство. К., 2001. С. 447-458.
4. Рубаха, О. Концепція "ревізіонізму" в історіографії Великої французької революції. Ніжин, 2010. С. 21–25.
5. Шліхта Н. В. Радянська історіографія – західна наука: дискусії навколо концепції «Феодалізму». *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2008. Вип. 27. С. 214–224.